

“Rikos Jumalan ja ihmisten silmissä” Aviottomuus 1800-luvun kansanmiesten omaelämäkerroissa

Anna Kuismen

Artikkelissa tutkitaan mitä, miten ja miksi suomenkieliset rahvaanmiehet kirjoittivat aviottomasta syntyperästään. Aineistona on sekä julkaisemattomia että julkaistuja runo- ja proosamuotoisia kirjoituksia kahdeksalta henkilöltä, jotka ovat syntyneet vuosien 1798 ja 1878 välisenä aikana. Tekstit edustavat erilaisia genrejä, kalevalamittaisista runoista puolustuskirjelmään ja omaelämäkerralliseen tendenssiromaaniiin. Artikkelissa pohditaan myös omaelämäkerrallisen aineiston antia suhteessa tutkimuksiin, jotka perustuvat kirkonkirjojen ja oikeuslähteiden tarkasteluun.

Kuinka tutkia aviottomien lasten kokemuksia?

Mutta nulkki lapsina toisten lasten joukossa äpäralapsiin täytyy alakuloisina kärsiä soimauksia. Ja ujoillen ovat vastamata hävännellen, vait, heitä tuntemattomillen isiinsä kysellen, samaten kuin äittinsä miehiänsä kysyvillen.
(Raussi 1966, 319.)

Vuoden 1686 kirkkolaissa määrättiin, että Suomen evankelis-luterilaisen papiston tuli pitää kirjaa maan väestöstä. Vuosittaisissa tilastoissa ilmoitettiin muun muassa kuolleiden seurakuntalaisten, vihittyjen pariskuntien sekä avioliitossa tai sen ulkopuolella syntyneiden lasten lukumäärät. Tiedot löysivät tiensä myös sanomalehtiin. ”Pääsumma [Turussa] syntyneistä oli siis 226 miehenpuolta ja 235 waimonpuolta, yhteeseen 461 lasta, joista 89 olit äpärrät”, raportoi *Turun Wiikko-Sanomia* 20.1.1827. *Etelä-Pohjanmaassa* kerrottiin 10.1.1910, että Jalasjärvellä oli vuonna 1909 maailmaan tullut 391 lasta, joista 17 oli aviottomia. Lehdessä käytettiin edelleen termiä äpärrä, jolla on voimakas haukkumasanan kaiku. Kielteisestä suhtautumisesta kertoo myös edellinen lainaus, joka kuvaa Virolahden kansanelämää 1840-luvulla.

Patriarkaalisessa yhteiskunnassa aviottomuutta oli vaikea kätkeä: se tuli esiin esimerkiksi kirkollisia kuulutuksia luettaessa. Virallisissa papereissa ja tilanteissa käytettiin usein isännimestä muodostettua henkilönimeä (esim. Liisa Antintytär). Matronyymi (esim. Mikko Annanpoika) paljasti, että henkilö oli syntynyt avioliiton ulkopuolella. Yksi yhtenäisen sukunimikäytännön vaatijoiden perusteista olikin, että se toisi tasa-arvoa aviottomanakin syntyneille (Paikkala 2004, 539–540, 562–563.) Avioton äiti saattoi joutua käräjille sala-vuoteudesta. Hän sai kirkonkirjaan merkinnän ”maattu nainen” ja kirkkoonotto-rituaalissa

häntä kohdeltiin rikokseen tai rikkomukseen syyllistyneenä (Lempiäinen 1969, 106–126, Pylväs 2004, 57–61, Lindgren 2012, 105–112). Autonomian ajan alkupuolella tyypillisin lapsensa surmaamiseen syyllistynyt nainen oli avioton äiti (Koskivirta 2015, 163–165). Uusimmassa suomalaisessa tutkimuksessa on kuitenkin tuotu esiin, ettei aviottoman lapsen saaneen äidin osa ollut 1700- ja 1800-luvuilla niin kova kuin on oletettu (Miettinen 2012, 268–269, Saarimäki 2010, 119–121).

Aviottoman lapsen synnyttäneitä naisia on tarkasteltu etupäässä kirkollisen väestökirjanpidon ja oikeuden pöytäkirjojen valossa (ks. esim. Turpeinen 1981, Heino 1989, Miettinen 2012, Saarimäki 2010). Avioliiton ulkopuolella syntyneitä lapsia ei juuri ole tutkittu. Tiedetään kuitenkin, että heidän osuutensa köyhäinhoidon piirissä olleista lapsista oli silmiinpistävän suuri: esimerkiksi vuosina 1900 ja 1910 se vaihteli noin 20:sta lähes 50:neen prosenttiin (Pulma 1987, 74). Väylä lasten kokemuksiin 1800-luvulla – tai pikemminkin tapoihin, joilla kokemuksista kerrottiin – avautuu tarkastelemalla itseoppineiden kansanilmien omaelämäkerrallisia kirjoituksia. 1900-luvun osalta materiaalia aviottomien lasten kokemusten tarkasteluun on useissa Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkiston keruukilpailujen aineistoissa (esim. Adoptiokysely, Isää etsimässä, Karjalaiset elämäkerrat ja Satasärmäinen nainen; ks. myös Savolainen 2005). Edustavuutta ei tietenkään voi olettaa: mitä varhaisemmasta ajasta on kysymys, sitä harvinaisempia olivat “kansan syviin riveihin” kuuluneet kynäkäyttäjät yleensä ja oman elämänsä kulkua hahmottaneet kirjoittajat erityisesti (ks. esim. Kauranen 2013). Selvää kuitenkin on, että teksteissä kerrotaan myös aikalaisten asenteista ja niiden vaikutuksesta yksittäisten ihmisten tunteihin.

Kokoamassani omaelämäkerta-aineistossa on suomenkielisiä runo- ja proosatekstejä kuudeltakymmeneltä ihmiseltä, jotka ovat varttuneet aikuisiksi 1800-luvulla ja käyneet vähän tai eivät lainkaan koulua. Heistä valtaosa on miehiä. Jotkut teksteistä julkaistiin kirjoittajien elinaikana, mutta suurin osa on säilynyt käsikirjoituksina. (Kuismin 2013a.) Aviottomien osuus kaikista kirjoittajista on 15 prosenttia, mikä on selvästi enemmän kuin aviottomien määrä Suomessa vastaavana aikana. Ajanjaksolla 1796–1800, jolloin vanhimmat aviottomista kirjoittajista syntyivät, suomalaisista lapsista aviottomia oli 4,5 prosenttia. 1870-luvulla, nuorimman kirjoittajan syntymän aikoihin, heitä oli noin 7 prosenttia (Turpeinen 1981, 13). Avioton alkuperä ei siis ainakaan vähentänyt halua kirjoittaa omasta elämästä. Kaikki aviottomana syntyneet kirjoittajat ovat miehiä, jotka ovat lähtöisin tilattomasta väestöstä Etelä-, Keski- ja Itä-Suomessa. Analysoin seuraavassa tekstejä kahdeksalta tekijältä – jätän tarkastelun ulkopuolelle Johannes Kaupin kirjoituksen, koska aviottomuus jää siinä maininnan tasolle.

Tarkastelen artikkelissani, mitä ja miksi aviottomuudesta kirjoitettiin, ketä varten ja millaisessa tilanteessa tekstit ovat syntyneet sekä millaisia tekstilajeja ja tyylimalleja tekijä on käyttänyt. Pohdin myös, mitä omaelämäkerrallisten tekstien tarkastelu tuo suomalaiseen tutkimukseen, joka on kohdistunut talonpoikaisyhteiskunnan aviottomiin äiteihin 1700- ja 1800-luvuilla.

Johan Ihalaisen omaelämäkertarunot

Varhaisimmat omaelämäkertatekstit ovat rahvaan runoniekkojen laatimia. Nimitys viittaa kouluja käymättömiin, lähinnä 1700- ja 1800-luvun runontekijöihin (Laurila 1956: 7–17, Kuismin 2013b). Säkeitä sepitettiin monenlaisista aiheista, paikallisista tapahtumista valistaviin runoihin. Myös oma elämä saattoi olla runon aiheena. Kerimäkeläinen räätäli Olli Karjalin tai Karjalainen (1805–1855) aloitti “Kulkurunonsa” mainitsemalla isoisänsä ja isänsä, joiden nimeä hän kantoi:

*Isän' isä oli Olli,
Minun isän' oli Olli,
Olli on oma nimeni,
Jok' olen syntynyt synkeässä
Savonmaassa mainiossa,
Hevossalon helpehillä,
Kuin on piirissä pitäjään,
Kerimäen kirkkokunnan.* ([Grotenfelt 1889], 310–311)

Rautalammilla syntyneen Johan (Juhana) Ihalaisen (1798–1856) tilanne oli toisenlainen: hän ei voinut kertoa isoisästään eikä isästään. Hän oli kolmas äitinsä viidestä aviottomasta lapsesta; hän kävi lapsena kerjuulla. Sitten hänestä tuli renki, mutta terveyden huononnutua hän hakeutui räätälinoppiin. Lapsena sairastettu riisitauti rampautti vähitellen; lopulta Ihalainen eli ruotuvaivaisena, jota kuljetettiin talosta taloon. (Laurila 1962, 7–21). Hänen elatuksensa hoidettiin niin sanotulla kylän- tai pitäjänkierrolla (Piirainen 1958, 30–33).

Elias Lönnrot oli saanut Ihalaiselta ”Ruotipojan runon” käydessään runonkeruumatkalla Rautalammilla 1831. Hän julkaisi sen muokattuna *Mehiläisessä* 1837 otsikolla ”Ihalaisen runo itsestänsä”. (Laurila 1962, 173; Anttila 1985, 105.) Runon minä kertoo olevansa synnissä siitetty, kirottu ihminen:

*Wasta vaivoisa havatsin,
Wasta tulin tundemahan,
Mikä perindö minullen,
Onnettomalle osaksi
Wanhemmilda valmisteltu,
Sillä synnisä sijitet,
Häijyn hedelmän himosa,
Huorra vuoteesa hosasit,
Käärit päällen kirouksen,
Jotta armahda Jumala,
Waivaisenkin valitusta,
Heitä hirmunen vihasi,
Minun syndini sysäjä,
Syöxe merehen syvähän.* (Ihalainen SKS KIA.)

Runon minän katkeruutta lisää se, että isällä on talo ja avioliitossa syntyneitä lapsia, kun taas äiti on lapsineen kotia vailla:

*Wielä sanon viimesexi,
Että eläpä Isäni,
Talo ombi oivallinen,
Josa joukolla asuuvat,
Perindötä pitelevät,
Lasten kanssa kaunihisti,
Jotk on vapaasta valehet[valetut],
Palkka vaimo poikinensa,
Oleskelee onnetoinna,
Ei ou koskana kotia
Johon kaulans kallistais.* (Ihalainen SKS KIA.)

Toinen omaelämäkertateksti, “Tässä on minun Johan Ihalaisen Elämä Kertan Pantu ylös Runo sanolla jossa satten Tulla Tiettämän mikä on minun Runollen vaikuttanut Ja mikä Kirjoitaman neuvonut” ajoittuu vuoden 1850 tienoille. Se on osoitettu Wolmar Schildtille, tunnetulle suomalaisuusmiehelle ja lääkärielle, jolta Ihalainen pyysi avustusta Muun muassa uusien kirjoitusvälineiden ostamiseksi – pilkkarunoista suuttuneet olivat nimittäin ne tuhonneet. Paitsi taloudellista tukea, Ihalainen haki mesenaatiltaan hyväksyntää: hän selitti runossaan kirjoitusharrastuksensa syntyä. Myös tässä runossa aviotonta syntyperää kuvataan kipeänä kokemuksena:

*Isä Ilkijä sijtti
Sattoi Sala vuoteheissa
Tällen Tiellen Lokaisellen
Linnun Lailla Lentämähän
Sillä Kohta Kunnotonna
Pitkällä Pitäjän Tiellä
Alon Palasta aiella
Nijnkuin oksalla orava
Elatusta Ehtimässä
Äiti vatteilla varusti
Että Taisin Taipalellen
Kyvetä Kylän välillen
Pakkaisella Paukkavalla
Tuulisella Tuiskusella
Ilman Isäni avuta. (Ihalainen 1962, 22–23.)*

Ensimmäisessä omaelämäkertarunossa puhutaan huoravuoteesta, toisessa salavuoteesta. Jos naimattomat miehet ja naiset olivat sukupuoliyhteydessä, he syyllistyivät salavuoteuteen, josta voitiin rangaista oikeudessa. Silloin kun hairahduttiin avioliiton ulkopuoliseen suhteeseen, kysymyksessä oli huoruus eli aviorikos. “Ruotipojan runossa” esiintyvä sana “palkkavaimo” on peräisin Raamatusta: Saara pyytää Abrahamia karkottamaan Hagarin ja Abrahamin pojan luotaan: “sillä palkkavaimon pojan ei pidä perimän minun poikani Isaakin kanssa” (Biblia 1776, 1 Moos. 21:9–10). Raamatun kertomus kirjaimellisesti tulkittuna sopi 1800-luvun todellisuuteen – silloinkin kun isä oli tiedossa, aviottomalla lapsella ei ollut oikeutta perintöön (Hemmer 1967, 54–55). Jos isä olisi huolehtinut, lapsen ei olisi tarvinnut kerjätä, kuuluu Ihalaisen runon viesti. Teksti päättyy rukoukseen, jossa anotaan pääsyä taivaan taloon.

Ihalainen vaikenee molemmissa runoissaan vuonna 1824 tekemästään rikoksesta. Hän oli jäänyt kiinni varastettuaan naapuritalosta rahaa ja sormuksia, ja hänet tuomittiin raipparangaistukseen ja korvauksiin. Oikeus muutti raipparangaistuksen 16 päivän vesileipävankeudeksi (Laurila 1962, 13–14.) Tekstien synkkyyden taustalla ei näy vain aviottomuus ja köyhyys, vaan myös rikoksen vuoksi menetetty maine.

Juho Tanholin: huolilaulun kuvasto

Myös Juho Tanholin (1863–1928) Viitasaarelta kirjoitti elämästään runomuodossa. Hänen äitinsä oli mäkitupalaisen leski Kaisa Tanhulin (1826–1891) (Möttönen 2005, 7–8, 26). Elatuksensa Juho hankki kerjäämällä sekä pyytämällä avustusta herrasväeltä. Hän hankki tuloja kirjoittamalla kirjeitä toisten puolesta ja laatimalla pilkkarunoja. Kansanperinnettä Tanholin keräsi suuren määrän, mutta toiminta tyrehtyi 1893 Suomalaisen Kirjallisuuden

Seuran alkaessa epäillä perinneaineiston autenttisuutta. (Möttönen 2005, 15–24.) “Kansanrunoilija J Tanholin’in elämä” sisältyy vihkoon, jonka tekijä lähetti SKS:lle 1912. Aluksi runon minä puhuttelee yleisöään kysymällä sen halua kuulla tarinan raukasta runosepästä, joka koki paitsi köyhyyden kirot, myös moitteita isättömyytensä takia:

*Näki nälkää ja vilua
Kurinata paljon kuuli
Siistiltä sian nimiä
Monenlaista moittimista
Kun ol’ osaton raukka
Köyhän kulkurin kakara
Talon saunasta tavattu
Sama ilkiö isätä (--). (Tanholin.)*

Tämän jälkeen kolmas persoona vaihtuu ensimmäiseen. Pimeys, kylmyys ja raskaus yhdistyvät kodittomuuden ja hylätyksi tulemisen tuntoihin:

*Mustaa mutanen järvi
Yöllä tuulen tauvottua
Päivä pilveen painuttua
Synkempi yön sydäntä
Kaiken kammon kohtaloita
Mieleni minun polosen
Kotittoman kerjäläisen
Aina ja alinomate
Olla kun lumesta luotu
Perunhylky hangen alla
joka rikkaan repiä
Tukistella turvatonta
Millon mistäkin viasta
Syistä sattumattomista
Kuin olin kurjan lapsi
Halpa hyljätty musikka
Tuotu ilmoillen isätä
Vihkimätä vastuksiksi
Rauta raskas on vedessä
Sydän synkkä rikkahissa
On kun halla Heinäkuulla
Räntä ruusuin seassa
Pouta maalla poltetulla
Katvessa sulonen kasvi
Kylmänpaateron parissa (Tanholin.)*

Kylmät, tummat ja raskaat kielikuvat yhdistävät tekstin kalevalamittaisen runouden huolirunoon tai -lauluun, joissa käsitellään surun, menetyksen ja osattomuuden tunteita riipaisevaakin metaforakieltä käyttäen (Siikala 1997). Tanholinilta tunnetaan myös isään liittyvä, kylmyyden kuvastoa sisältävä runonkatkelma: “Jätti mulle jäiset kengät, / sukat utuiset unohti, / jätti jäiselle jälelle, / kylmälle Kymön kylälle, / näiksi nälkälauluajoiksi” (Möttönen 2005, 8). Suullisessa runoudessa jäiset kengät -motiivi liittyy hylätyksi jääneen koke-

mukseen (Timonen 2004, 58). Lönnrot sijoitti sen *Kalevalassa* Kullervon tarinaan: suku kuoli ja jätti pojalle jäiset kengät. *Kantelettaressa* runo on saanut otsikon “Armottoman osa”. Viluisessa vedessä uiva all, jääöksalla istuva varpunen ja kylmää ruokaa nokkiva kyyhkynen ilmaisevat runon puhujan mielialaa. Tanholinin runon loppuun tiivistyy kuva ihmisestä, joka kokee olleensa kautta elämänsä hylätty ja vihattu:

*Sen mä tunnen ja tajuan
Tiedän tinkimättömästi
Kautta oloni kamalan
Läpi nurjan nuoruuteni
Että halpana hylätty
Ylpeillä ylen vihattu
Ihmissä alateränen
Vertaseksi vento kurja
Koiran kaimaksi katottu (--)* (Tanholin.)

“Kansanrunoilija J Tanholin’in elämä” on paitsi taiteellinen ja terapeuttinen, myös tarkoitushakuinen teksti: orpouden, aviottomuuden ja köyhyyden kolmiyhteys oli osa runoilijan varainhankinnan retoriikkaa. Käydessään Viitasaarella kesällä 1913 kotiseutututkija F. A. Hästesko sai kuulla runoilijalta, että hänen isänsä oli ollut paikkakunnalla lomaa viettänyt ylioppilas (Möttönen 2005, 7.) *Keskisuomalaisessa* ilmestyneessä muistelmassaan Tanholin kertoo, että hänen isänsä oli ruotsalainen maanmittausinsinööri Karl Robert Beldan (Tanholin 1920). Oppinut ja runoutta harrastanut isä sopi runoilijaidentiteettiään korostavan miehen omakuvaan, kun taas ”köyhä kulkuri” sopi kalevalamittaiseen runoon.

Ahlsman ja Kauppinen: aviottomuuden stigma

Aviottomuuden voi nähdä avainkokemuksena kahden kiertokoulunopettajan teksteissä. Kirjoittajien suhtautuminen omaan äitiin poikkeaa kuitenkin toisistaan, samoin kuin tekstien luonne. Jacob Ahlsmanin (1798–1872) kaksiosainen kirjoitus “Totuuden Lauseita” julkaistiin *Sanomia Turusta* -lehdessä 1856. Kirjoittaja aloittaa taustastaan, jonka traumaattisuutta korostaa joutuminen äidin hylkäämäksi:

Minä olen Pöytyän pitäjistä ja Kumilan kylässä syntynyt 4 päivä heinäkuuta vuonna 1798. Isääni en tunne ennenkuin wiimisen tuomio-istuimen edessä. Äitini jätti minun puolen wuotisena Marttilan pitäjään ja Mäenpään kylään kowan iso-äitin haltuun. Sama kylä tuli myöskin minun asuntopaikakseni. Siellä oli minun lapsuuteni aika kaikkinaisella kurjuudella ja wiheliäisyydellä täytetty. Minun surkeuteni oli suurempi kuin kukaan luulisi; jos se olisi waa-kalla punnittu, niin se olisi ollut aiwan raskas. Isäni ja äitini hyljäsiwät minun, mutta Herra korjasi minun. Äitini oli palweluksessa, mutta w. 1808 meni hän awioliittoon, silloin jouduin minä tuta äitini rakkautta, mutta sitten sulki hän sen sitä kowemmin, eikä tuntenut minua lapseksensa sen enem্পää ha-maan kuolema-päiwäänsä asti. Hän kuoli w. 1812. (Ahlsman 1856.)

Ehkä hylkäämisen taustalla oli isäpuolen suhtautuminen – tai sitten sisarusten ilmaantuminen johti äidin ja Jacobin suhteen muuttumiseen. Pelastukseksi koitui herännäispiiri, johon poika toivotettiin tervetulleeksi, ja Ahlsman sai eräänlaisen sijaisäidin rusthollarin leskestä. Sukunimen ottaminen kertoo omanarvontunnosta, mutta taustalla lienee myös ollut Jaakko Marianpojan halu päästä aviottomuuden stigmasta. Ahlsman aloitti uransa 1816 valmenta-

malla lapsia lukukinkereille Marttilassa ja lähipitäjissä. Kymmenen vuotta myöhemmin hän pääsi seuraamaan Bell-Lancaster -vuoro-opetuskoulun toimintaa Turussa. Vuonna 1838 hänet kutsuttiin Vihdin kiertokoulunopettajaksi. Aluksi Ahlsmanin taitoja keuhuttiin, mutta 1850-luvulla hänen opetusmenetelmiään alettiin arvostella. ”Totuuden Lauseita” liittyy taisteluun koulumestarin työn säilyttämiseksi. (Kuismin 2014.) Aviottoman syntyperän selvittäminen poleemisessa sanomalehtitekstissä ei tietenkään olisi ollut välttämätöntä. Ehkä Ahlsman halusi herättää lukijoissaan myötätuntoa. Asian esiin tuominen kertoo arpeutumattomasta haavasta.

Vuonna 1858 Ahlsman julkaisi kirjasen *Jesuksen Kristuksen Sotamies*. Se on synteisi koulumestarin uskonnollisista näkemyksistä, mutta samalla ase taistelussa viran säilyttämisen puolesta. Vaikka kirjoittaja liittää tekstin alussa olevan lauseen ”Minun äitini siitti minun synnissä” (Kuismin 2014, 462) Raamattuun, sen voi nähdä viittaavan myös ajatukseen oman syntymän erityisestä syntisyydestä. Negatiivisuus äitiä kohtaan ilmenee myös muistitiedossa: koulumestarin kerrotaan sanoneen, että olisi ollut parempi, että hänen äitinsä olisi synnyttänyt karhunpenikan mieluummin kuin hänet. Ahlsman oli sisäistänyt patriarkaalisesta käsityksestä, jonka mukaan aviottoman lapsen synnyttäminen oli ennen kaikkea naisen häpeä. Myös Ahlsman käytti palkkavaimo-sanaa:

Toisinaan taas hän esim. papeille valitti olevansa 'palkkavaimon poika', jolla ei olisi edes ijankaikkisuudessakaan samaa osaa kuin muilla. Äitiänsä hän ei voinutkaan sovinnollisella mielellä ajatella, vaan sanoi, ettei hän, jos äitinsä tulisi vastaan, tälle edes kahvikuppiakaan antaisi. (Soikkeli 1917, 44.)

Myös Iisalmen maalaiskunnassa syntyneelle Heikki Kauppiselle (1862–1920) avioton syntyperä oli kipeä asia, mutta tuomio kohdistui isään ja ympäristön asenteisiin. Ensimmäinen omaelämäkertateksti, 14-säkeistöinen runo ”Sitä myöten on laulut kuin on linnutkin”, on kirjoitettu renkipaikassa, Brofeldtin kappalaispappilassa (Havu 1925, 42–45; 127–129). Aviottomuus mainitaan neljännessä säkeistössä. Viidennessä säkeistössä todetaan, ettei menneisyyttä kannata kaunistella:

*En tiijä isästä kertokaa
en tiijä isän armoistaa
vaan äitini oli mun saanunna
kävelemmään maailma*

*En viitti paljon muistella
Mun elämä kertaa halulla
vaan kuin se on semmonen
ei kaunistellen parane. (Kauppinen 2002a, 255.)*

Lukemiseen ja kirjoittamiseen Kauppista kannustivat Brofeldtin pojat – sittemmin Pekka ja Juhani Ahona tunnetut veljekset. Saadakseen enemmän aikaa kirjoittamiselle Kauppinen hakeutui kiertokoulunopettajaksi (Havu 1925, 46). ”Kauppi-Heikin totellinen elämäkerta” on peräisin vuodelta 1885, jolloin kirjoittaja oli 23-vuotias. Kauppinen laati sen ollessaan puotipalvelijana Minna Canthin kaupassa – kirjailijaystävä olivat halunneet saada nuoren miehen ympäristöön, joka tarjoaisi mahdollisuuden kehittyä kirjoittajana (Havu 1925, 51–52).

Kauppinen äiti oli mennyt vaimoksi varakkaan talon leski-isännälle, joka oli kuitenkin laatinut säädöksen kuolemansa varalle: vaimo saisi asua talossa, jollei hän tekisi rikosta.

Loviisa Kauppinen eli leskenä neljä vuotta, mutta synnytti sitten pojan. Kauppisen kiteytys “rikos ihmisten ja Jumalan silmissä” viittaa sekä uskontoon että maalliseen oikeuteen liittyviin normeihin, joita aviottomuus rikkoi:

En voi päättää, mitä syntymästäni ajateltiin, mutta ainakaan hyvää siitä ei ajateltu, jos sitä yleensä ajateltiin. Eräs pieni poika sanoi käyneensä silloin juuri talossa ja kertoi saaneensa itkeä lakkiaan, jonka pesumummoni oli ryöstänyt minulle vaaditun “hammasrahan” asemasta, jota pojalla ei ollut antaa. Surkuttelen tätä poika parkaa, jonka ehkä ei olisi tarvinnut tätäkään kertaa itkeä, jollen olisi syntynyt, eikä olisi tarvinnut itsenikään sitä tehdä. Muita senaikaisista läsnäolijoista en osaa surkutella, sillä luulen heidän olleen pikemminkin iloisia siitä, että äitini teki tämän rikoksen, jonka johdosta heillä oli laki puolellaan ajaa hänet minun kanssani maailmaan. (--) Syntymiseni oli siis rikos Jumalan ja ihmisten silmissä. (Kauppinen 2002b, 257–258.)

Loviisa Kauppinen muutti lapsensa kanssa syrjäiseen paikkaan, niin että hän ei olisi “kaikkien silmän väänänen, sillä niinkuin isompana huomasiin, hän oli vähän ylpeä, vaikka hän oli langennutkin” (Kauppinen 2002b, 258). Heikki kertoo suuttuneensa silmittömästi lapsille, jotka kyselivät hänen isäänsä, ja äiti suuttui kyselyistä vielä enemmän. Ilmari Havun mukaan naapurissa asunut talollinen ei tunnustanut poikaa omakseen, vaan laski liikkeelle huhun, että Loviisan oli saattanut raskaaksi joku joutomies (Havu 1925, 30). Näihin huhuihin kirjoittaja ei kuitenkaan viittaa. Heikki alkoi vältellä ihmisiä, koska joku saattoi “oikein raamatun kannalta toisille selittämään, minkälaisia palkkavaimon pojat ovat, joita saapi ajaa vaikka hiiteen” (Kauppinen 2002b, 261). Pojassa syntyi halu kosta pilkkaajille ja isälle, ja kosta toivoi myös äiti. Kauppinen sai 11-vuotiaana isäpuolen, joka laittoi pojan hakkaamaan havuja pakkaseen eikä suvainnut lämmittelytaukoja. Lisäksi velipuolet kiusasivat häntä. Äiti kuoli Heikin ollessa 15-vuotias; hän eristäytyi ja muuttui lähes mykäksi. “Renkiys paikkani oli todella hyvä, paitsi toinen renki oli tyly ja kiusan tekiä, niin kuin tavallista on kohtella, pientä ja alakuloista huoripoikaa” (Kauppinen 2002b, 264).

Kauppisen omaelämäkerrassa ei ole uskonnollista eetosta kuten Ahlsmanilla, mutta aviottomuuden aiheuttama tuska on yhteinen. Vaikka Kauppinen ilmoitti kirjoittavansa vain itseään varten, hän antoi tekstinsä Juhani Aholle, joka kommentoi sitä kirjallisena harjoituksena (Makkonen 2002, 269). Otsikko “Kauppis-Heikin totellinen elämäkerta” osoittaa, että tekijä oli tietoinen (oma)elämäkertamuodon käytöstä myös fiktiivisissä teksteissä. Samalla se korostaa halua kertoa omasta elämästä totuudenmukaisesti. Äitinsä kohtalosta Kauppinen kirjoitti myös kertomuksessaan “Erään äidin elämäkerta”, joka julkaistiin albumissa *Uusia lehtiä II* (1895) sekä romaanissa *Savolainen soittaja* (1915). Lapsuuden traumojen käsittely oli selvästikin pitkä prosessi.

Kujala ja Karjalainen: äpäräpojan kosto ja huutolaispojan tarina

Seuraavaksi tarkastelen kahta kirjoittajaa, joiden tekstit on julkaistu omakustanteina. Kummassakin kerrotaan aviottomaan lapseen kohdistuvasta kiusaamisesta ja kurjasta lapsuudesta. Juho Kujalan kirjassa aviottomuus nähdään yhteiskunnallisena ilmiönä, kun taas August Karjalainen kertoo poikkeusyksilöksi itsensä tuntevan tarinan, jossa lapsuuden kokemukset osaltaan johtavat rikoksen tielle.

Renki Juho Ernst Kujala (aik. Törnroos, 1878–1919) oli kokenut routavuosina poliittisen heräämisen ja liittynyt työväenliikkeeseen. Kujala julkaisi vuonna 1910 kaksi kirjasta,

Kristillissiveellisyden uhrin ja Kiiltävän kuoren alta. Tuohon aikaan hän sai elatuksensa sosialidemokraattisen puolueen toimitsijana ja puhujana. (Kalemaa, Kansallisbiografia-artikkeli.) Vuonna 1911 ilmestyi 34-sivuinen *Pirttimäen Antti. Elämäkerrallinen tosikuvaus*. Raoul Palmgrenin mukaan Kujalan teokset ovat yhteiskunnallista kolportöörikirjallisuutta eli ”koettuun ja kuultuun perustuvia paljastavia, syyttäviä ja ylen tunteellisia proletaarisia elämäntarinoita” (Palmgren 1966: 107–108). Kujala teki itsemurhan kansalaissodan jälkeen, jolloin hän oli vangittuna.

Pirttimäen Antin tapahtumapaikka on L:n kylä P:n pitäjässä eli Pornaisten Laukkoski, Kujalan kotikylä. Kertomus alkaa ajasta, jolloin Raivolan talon poika pystyttää Pirttimäen rinteeseen töllin. Hänen vaimonsa oli saanut pappilassa piikoossaan ”lahjapalkinnon”, pienen tytön. Elämä on täynnä puutetta, kurjuutta ja alituista toraa. Sen sai kokea Katri, ”huorakara”, ”joka oli aina isän tiellä, etenkin kun tämä oli juovuksissa” (Kujala 1911, 5). Katrin sisarpuoli Hilma palvelee herrasväessä, mutta isäntä raiskaa hänet navetan ylisillä. Viimeisillään oleva piika erotetaan, mutta kotiinsa hän ei uskalla mennä, vaikka hänen äidilläänkin on sama synty kontollaan. Hän synnyttää lapsen P:n kaupungissa, toimittaa hänet äitinsä hoidettavaksi ja pestautuu palvelijattareksi. Kun isoäiti tuo sairaan vauvan kaupunkiin, äiti haluaisi heittää hänet kaivoon. Kertojan mukaan äiti oli ympäristönsä kasvatuksen tulos. Antti kyselee lapsena itseltään, miksi hän ei ole ”kunniallinen” kuten toiset lapset (Kujala 1911, 14). Kuten Heikki Kauppinen, Antti eristäytyy renkiaikanaan ja muuttuu lähes mykäksi. Kertomuksen omaelämäkerrallisuuteen viittaa esimerkiksi se, että Sörnäisten kuritushuoneessa 30.7.1918 laaditun kuulustelupöytäkirjan mukaan Kujalan äiti Matilda Törnroos oli jättänyt lapsensa vanhempiensa hoidettavaksi Metsä-Kipparin tilalle Pornaisten Isolaukkoskelle (Kuisma T. & Kuisma R. 2006, 62).

Kertomus huokuu katkeruutta parempiosaisia kohtaan. Antin isä on ”herrassyötinki” Järnberg, josta tulee senaattori. Kujalan mukaan hänen isänsä oli Ernst Albert Forssell (Palmgren 1966, 468). Hän oli Porvoon tuomiokapitulin sihteeri, sittemmin senaatin virkamies ja senaattori (Tyynilä, Kansallisbiografia). Kujala ei pitänyt isänsä henkilöllisyyttä piilossa: nimimerkki A. M. mainitsee *Työläisessä* 10.12.1909, että Kujala on ”liian usein nostanut suur-itse-minäänsä korkeasta syntyperästänsä sekä (kummin kaima) sukuosuhteista Suomen suurmiehiin.” Vaikka Järnberg kuvataan kovasydämisenä miehenä, puhe korkearvoisesta isästä toimi ehkä kompensaaiona tai yrityksenä nostaa omaa statusta, kuten Tanholinin kohdalla. Todellisiin henkilöihin liittyvät paljastukset – joihin kuului senaattorin vaimon joutuminen melisairaalaan – varmaankin lisäsivät ostajien kiinnostusta Kujalan myydessä kirjojaan agitaatiotilaisuuksissa.

Kujalan kirjassa aviottomuutta on myös talollisten parissa: Raivolan tytär saa isättömän lapsen, ja talon poika tekee palvelustyön raskaaksi. Kirjan lopussa Antti menee naimisiin torpparin tyttären kanssa, ”joka ei enää ympäristön mielestä ollut ihminenkään, kun hänellä oli [avioton] lapsi” (Kujala 1911, 30). Kujala osoittaa kirjassaan, että suhtautuminen aviottomuuteen kertoo yhteiskunnan kaksinaismoraalista.

24-sivuinen kirjanen *Kuuluisan keksijän, vankilaan elinkaudeksi tuomitun August Karjalaisen elämäkerta itsensä kertomana* on tärkeä siksi, että siinä kerrotaan huutulaislapsen kokemuksista ja äidin merkityksestä kovissakin oloissa. Karjalainen kertoo syntyneensä Rovaniemellä noin 1870. Rovaniemen rippikirjojen mukaan August syntyi 3.6.1869 Susanna Karjalaisen poikana. Karjalainen kertoo, että hänen äitinsä oli köyhä työläisnainen; isäntään pojalla ei ollut tietoa. August kulki äitinsä kanssa talosta taloon. Toisen lapsen synnyttyä viisivuotias poika joutui köyhäinhoidon piiriin, koska äiti ei voinut elättää kahta lasta.

Karjalainen kuvaa tilannetta, jossa turvattomat lapset “huutokaupattiin” eli sijoitettiin pienimmän korvauksen pyytäjän luo (Pulma 1987, 68):

Jos elämä ei äitini kanssa 'mieron tiellä' ollut kukkien päällä tanssimista, oli se kuitenkin äidin hoitoa, joka rakasti lastaan ja teki voitavansa lapsensa parhaaksi. Nyt olin yhteiskunnan holhouksen alla, jonka siveellinen taso oli kovin alhainen. Minua vietiin ja tuotiin, myytiin ja ostettiin, niin kuin vanhaa hevoskaakkia, joka on joutunut mustalaisten 'holhouksen' alle. (Karjalainen 1911, 4.)

Karjalainen koki monenlaista puutetta ja kaltoin kohtelua usein vaihtuvissa hoitopaikoissaan. Yksi kiusaamistapauksista liittyy aviottomuuteen: pikkupojalle kerrottiin, että tyttö josta hän piti, oli muka hänelle raskaana, “jopa vähän ajan kuluttua sanoivat sen jo tehneen lapsenkin kotonaan ja että minut muka pian haastetaan lapsen ruokosta oikeuteen” (Karjalainen 1911, 5). Lopulta poika karkasi ja eli muun muassa sahan työmiesten hoivissa. Alkoholi astui kuvaan, ja 1890-luvulla tuli tuomio murhasta. Vankilassa Karjalainen opiskeli ja toimi lämmittäjänä. Kirjansa hän kirjoitti Pitkaniemen mielisairaalassa, jonne hänet oli siirretty Kakolasta. Tekstin loppu viittaa parannustarinan lajityyppiin: “Lopetan nyt siinä toivossa, että ehkä se minun elämäni menee onnellisemmin tästä lähtien eteenpäin, kun elän siveellisesti” (Karjalainen 1911, 24). Miten arkkijulkaisua levitettiin, ei ole tiedossani kuten eivät myöskään kirjoittajan myöhemmät vaiheet.

Pynninen ja Koskelainen: menestyjien kertomukset

Käsittelen vielä kahta muistelmaa, joissa aviotonta syntyperää ei kuvata traumaattisena kokemuksena. Juho Pynninen (1818–1864) kirjoittaa julkaisemattomassa “Elämäkertomuksessaan”, että hänen äitinsä oli leskeksi jäätyään mennyt emännöitsijäksi Matti Iivosen taloon Heinjoen kappeliseurakuntaan. Isäntä teki Maria Pynnisen raskaaksi, mutta avioliiton estivät Iivosen aikuiset pojat. Pynninen puolustaa isäänsä: tällä ei enää ollut sananvaltaa talossaan. Isä olisi halunnut tunnustaa poikansa ja tehdä hänet perilliseksi:

Waikka ei hänellä ollut enään valtaa tehdä tahtoansa, niin ei hän kuitenkaan ollut sanallakaan kieltänyt vaikka pojat kovasti tahtoivat vaan oli pysynyt aina lujana totuudessa ja tunnusti vakaasti minun pojaksensa ja perilliseksensä vaikka Äitilläni on jäänyt perimätä. (Pynninen, Turun yliopiston kirjas-to.)

Pynninen kertoo myös, että äiti oli kiittänyt Iivosen rehellisyyttä, hyvää käytöstä ja jumalisuutta. Juho syntyi Antreassa, jonne Maria Pynninen oli muuttanut. Varhaislapsuudesta ei kerrota mitään. Kun poika oli kuusivuotias, tilapäistöillä elänyt äiti muutti Viipuriin, ja Juho sai rakastavan isähahmon tätinsä miehestä. Pynninen jäi orvoksi rippikouluikäisenä, mutta selvisi turvattuudestaan luottamalla Jumalaan äidin opetuksen mukaan. Pynninen hankki elantonsa muun muassa kauppa-apulaisena. Lopulta hän pystyi hankkimaan kaupan ja maatilan. Pynninen ei käsittele muistelmassaan kansankirjastoaatetta, jonka isänä hänet tunnetaan (*Pynnisen perintö*, 1946). Pitkän ajan kuluessa kirjoitetussa tekstissä korostuvat uskonnollisuus, sovinnollisuus, valoisa elämänasenne ja rakkaus äitiin.

“Olenpahan sieltä etelä-Hämeen takamailta, olen niinkutsuttu ’lehtolapsi’. Isästäni en muuta tiedä kuin että hän on ollut olemassa, äitini oli pienen uudistalon viides lapsi.” (Koskelainen 1918, 7.) Näin kirjoittaa Hämeenkoskella 1849 syntynyt Aatu Koskelainen muistelmassaan *Leivän ja seikkailun haussa*. Rippikirjan mukaan äiti, torpparin tytär Leena

Eerikintytär oli tuolloin piikana Kurjalan talossa. Kun äidin raskaus tuli ilmi, veljet antoivat hänelle kymmenmarkkasen sanoen: ”Mene häpeäsi kanssa matkaasi!” (Koskelainen 1918, 7). Aatu oli ulospäin suuntautuva ja tiedonhaluinen. Kun poikaa ei innostanut kehruutyö, äiti lähetti hänet kokoamaan villoja naapuripitäjään. Eräässä talossa emäntä kyseli pojan sukua; selvitettyään asian Koskelainen sai lämmintä leipää. Ilmeisesti poika ei suhtautunut uteluun kielteisesti kuten Heikki Kauppinen. Koskelainen ylistää äitinsä uhrautuvaisuutta ja valittaa hänen kohtaloaan: ”Äiti parka! Kuinkahan paljon sinäkin olit toivonut ja odottanut elämältä, ja kuinkahan mahdoit kärsiä nähdessäsi kaikkien nuoruudenunelmiesi särkyvän pirstaleiksi!” (Koskelainen 1918, 10–11.)

Koskelainen kuvaa retkiään, työskentelyään suutarina Pietarissa ja asettumistaan Helsinkiin. Muistelmaan muokkasi julkaisukuntoon oma poika, toimittaja Yrjö Koskelainen (1885–1951). Asia käy ilmi isän ja pojan kirjeistä (Koskelainen). Pojan suomalaisuusatetta korostava ääni tuntuu kuuluvan esipuheesta:

(-- ehkäpä sietää tulla muistoon merkityksi jotain niistäkin tuhansista kansamme jäsenistä, jotka miespolvi takaperin, suomalaisessa ylämaassa syntyneinä, vaelsivat leivän ja uudenlaatuisen elämän haussa ruotsalaiselle meren rannikolle ja sinne koteutuivat. Aika oli silloin toinen kuin nyt. Kansanlapsella oli kaupungissa joka taholla vastassaan jyrkkä muuri: vieras kieli. Ja jos sen muurin jotenkuten sai murretuksi, oli yltäkyllin muita vastuksia. Mutta että kaikkina aikoina ja kaikissa kansankerroksissa, ja noina menneinä päivinä ehkä tiheämmässä kuin nykyään, on tavattavissa ihmisiä, joilla on sydän paikallaan, siitä on tämäkin tarina todistuksena. (Koskelainen 1918, numeroimaton sivu.)

Kirjan julkaisi Werner Söderström, jonka kasvatukselliseen ja isänmaalliseen linjaan tämän kaltainen tarina sopi hyvin (vrt. Häggman 2001, 153). Olisiko Koskelainen käsitellyt aviottomuuttaan avoimemmin toisenlaiselle yleisölle tarkoitettussa tekstissä, jää tietenkin arvailujen varaan.

Riveiltä ja rivien välistä

Elämäntarina aloitetaan tavallisesti sukuselvityksestä tai vähintäänkin omista vanhemmista. Aviottomana syntyneen oli ratkaistava, paljastaako syntyperänsä vai sivuuttaako se tavalla tai toisella. Kuten edellä on todettu, aviottomuus saatettiin tuoda esiin yllättävissäkin yhteyksissä. Kirjoittajien motiivit olivat monenlaisia ja usein toisiinsa lomittuvia. Itseterapian lisäksi kirjoitusten taustalla voidaan nähdä halu julistaa poliittista sanomaa, syventää ystävyyttä rahoittajan tai muun tukijan kanssa, jättää dokumentti jälkipolville ja kuvata poikkeuksellisia elämänvaiheita. Motiivien nimeäminen on tietenkin tulkinnanvaraista; kaikkea eivät rivit, rivien välit ja kontekstitiedot kerro.

Kauppinen, Koskelainen, Pynninen ja Karjalainen välittävät teksteissään kuvan rakastavasta äidistä. Ahlsmanin kohdalla äidin huolenpito oli ohimenevä vaihe, ja Karjalainen joutui huutolaiseksi, kun hänen äitinsä synnytti toisen lapsensa. Vihamielisestä suhtautumisesta kertovat Ahlsman ja Kujala. Millaisessa valossa kirjoittajat näkivät isänsä, riippui luultavasti pitkälti siitä, mitä äiti oli asiasta kertonut ja kuinka hän suhtautui omaan tilanteeseensa. Loviisa Kauppinen toivoi pojan kostavan isälleen, kun taas Maria Pynnisen asenne Juhon isään oli ymmärtävä ja anteeksiantava. Ilmeisesti yksikään isistä ei maksanut elatu-

sapua, mikä johti toimeentulon heikkouteen, samoin kuin se, ettei isältä voinut odottaa perintöä.

Myös luonne vaikutti siihen, miten lapsi suhtautui ympäristönsä asenteisiin. Kauppinen kertoo paenneensa utelijoita metsään, mutta Koskelainen antaa kuvan pelottomasta suhtautumisesta kyselijöihin. Osansa oli varmaankin myöhemmillä vaiheilla: Koskelainen ja Pynninen muistelivat elämäänsä tilanteessa, jolloin heillä oli oma perhe ja turvattu toimeentulo, kun taas Ihalainen ja Tanholin olivat naimattomia ja köyhiä. Ihalainen ja Ahlsman olivat sisäistäneet patriarkaalisien yhteiskunnan asenteet, toisin kuin heitä kuusi tai seitsemän vuosikymmentä nuoremmat Kauppinen ja Kujala, joiden ulottuvilla oli yhteiskunnallisia epäkohtia esiin tuovaa kirjallisuutta. Ahlsmanin tekstin taustalla on saarnan, uskonnollisen tunnustuksen ja puolustuskirjelmän diskursseja, kun taas Tanholin ammensi kansanperinteen huolilaulusta. Kujala puolestaan luotasi elämäänsä avainromaanimaisessa muodossa.

Kaikilla kirjoittajilla oli tukijoita, jotka auttoivat elämässä eteenpäin: Ahlsmanilla rustohollarin emäntä ja herännäispiiri, Pynnisellä tädin perhe, Kauppisella Brofeldtin pappilan pojat. Ahlsman opetteli ruotsia ja kokosi laajan kirjaston, Karjalainen opiskeli ja teki työtä vankilassa, Pynninen päätyi kauppiaaksi ja talolliseksi. Suutari Koskelaisesta tuli Suomalaisen Alkeisopiston vahtimestari ja lopulta yliopiston vahtimestari. Kauppisesta tuli opettaja ja kirjailija, ja renki Kujala pääsi eduskuntaan. Ihalainen ja Tanholin saivat tukijoita sivistyneistöstä. Avioton syntyperä ei siis estänyt kirjoittajia saavuttamasta erilaisia asioita elämässään (vrt. Uotila 2015), mutta menestys ei aina parantanut aviottomuuden haavoja. On tietenkin muistettava, että myös avioliitossa syntyneet lapset saattoivat kokea kovia: menettää vanhempansa, joutua kerjuulle, tulla kiusatuiksi. Äpärälapsen statusta he eivät kuitenkaan joutuneet kantamaan.

Äitien ja lasten kokemukset

Pasi Saarimäki on tarkastellut esiaviollista ja aviollista seksuaalisuutta keskisuomalaisella maaseudulla 1800-luvun lopussa. Hänen mukaansa aviottomuutta sivuavasta kirjallisuudesta syntyy käsitys, että avioton äiti olisi työnnetty totaalaisesti yhteisön ulkopuolelle ja että hän olisi joutunut kokemaan pilkkaa ja huoraksi haukkumista (Saarimäki 2012, 108). Aviottoman lapsen synnyttäneen naisen tarina ei kuitenkaan ollut yksi ja yhteinen: perhe ei useinkaan sysännyt naista keskuudestaan eivätkä hänen avioitumismahdollisuutensa kadonneet (Saarimäki 2010, 119; Miettinen 2012, 268–269). Tiina Miettinen, joka on tutkinut hämäläisiä naisia osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun, kertoo väitöskirjansa lehdistötiedotteessa, että näkemys hyljeksitystä ja paikasta toiseen vaeltavasta aviottoman lapsen äidistä on myytti, jolle ei löydy vahvistusta asiakirjoista.

Useat aviottomina syntyneiden omaelämäkerralliset kertomukset pikemminkin vahvistavat kuin horjuttavat hyljeksityn naisen kuvaa. Teksteissä kerrotaan nimittelystä (palkka- vaimo, huoravuode, äpärä, huoripoika) ja torjunnasta. Vaikka Kauppinen ja Koskelaisen äiti eivät muuttaneet kauas kotoaan, heistä syntyy vaikutelma kyläyhteisön ulkopuolelle joutumisesta. Pynnisen äiti muutti ensin naapuripitäjään, sitten Viipuriin. Kujalan kertomuksessa äiti lähti kaupunkiin, sitten Vieroon. Karjalaisen äiti vietti poikansa kanssa kiertelevää elämää, ja Ihalaisen runossa koditon äiti kulkee kerjuulla lastensa kanssa. Aviottomuutta sivuavissa tutkimuksissa on korostettu, että häpeästä kärsivät erityisesti talollisten tyttäret (Saarimäki 2012, 166–167). Vaikka kirjoittajien äidit olivat syntyneet tilattomien tyttärinä, useimmat heistä välittivät pojilleen tiedon häpeäkokemuksesta. Sukulaisten hyväksyvistä suhtautumisesta kertoo vain Pynninen.

Miettisen tutkimukseen tukeutuen Saarimäki toteaa, että “suurempi osa naimattomista äideistä tuli elatuksen takia taloudellisesti toimeen ja pääsi avioliiton myötä takaisin harmonisen yhteisön osaksi” (Saarimäki 2010, 121). Taloudellinen turva oli tietenkin tärkeä asia, mutta lapsen kannalta äidin avioituminen jonkin muun kuin lapsen isän kanssa ei varmaankaan ollut ongelmatonta: isäpuoli saattoi hyljeksiä vaimonsa aviotonta lasta ja ehkä äitikin alkoi suhtautua häneen toisin. Ahlsmanille äidin avioliitto merkitsi uutta hylkäämiskokemusta. Kauppinen kärsi isäpuolensa kovuudesta, ja Kujalan kertomuksessa avioton lapsi on aina isäpuolen tiellä. On myös huomattava, että aviottoman äidin mahdollisuudet avioitua halutun kumppanin kanssa saattoivat heikentyä – oli naitava sosiaalisesti alempi tai vanhempi leskimies (Pylväs 2003, 78). Perheet ja yhteisöt ovat harvoin harmonisia: ihmisten välisiin suhteisiin liittyy yleensä jännitteitä ja ristiriitoja.

Miettisen ja Saarimäen mukaan Jonas Frykmanin ruotsalaista muistitietoa hyödyntänyt tutkimus *Horan i bondesamhället* (1977) antaa liian negatiivisen kuvan aviottomien naisten kohtelusta (Miettinen 2012, 18; Saarimäki 2010, 108). Saarimäen mukaan Frykman on joutanut aviottomuuteen liitetyt kielteiset normit vastaamaan naimattomien äitien sosiaalista todellisuutta ja paikkaa maaseutuyhteisössä. Saarimäki arvelee, että näin on voinut olla laita myös siinä suomalaisessa kirjallisuudessa, joka on käyttänyt muistitietoa tai kansanrunoja lähteinään. (Saarimäki 2010, 108.) Yksi lähteistä, joihin Saarimäki perustaa päätelmäänsä, on Leea Virtasen artikkeli “Huoraksi nimitely suomalaisessa perinteessä”. Sen aineistona on 1988 tehty kysely huora-sanan käytöstä ja suhtautumisesta aviottomuuteen. Osa muistelijoista esimerkiksi katsoi, ettei aviotonta lasta solvannut kukaan, toinen taas kertoi, että lasta nimiteltiin huoranpenikäksi. (Virtanen 1990, 149). Virtasen käyttämä muistitieto ei siis anna yksipuolisen negatiivista kuvaa suhtautumisesta aviottomuuteen. Virtanen arvelee kuitenkin, että ilmeisesti lapsen osa on ollut sitä vaikeampi mitä kauemmas ajassa mennään taaksepäin: “Lapsi saattoi joutua ikätoverien karkean kiusan kohteeksi. Aviottomuuteen liittyi usein myös sosiaalinen ja taloudellinen eriarvoisuus, jonka kokeminen saattoi jättää yksilöön pysyvän jäljen.” (Virtanen 1990, 150.) Tällaisista jäljistä kertovat 1800-luvulla aikuisiksi varttuneiden rahvaanmiesten omaelämäkerralliset tekstit, joita edellä on tarkasteltu.

Lähteet

Arkistolähteet

Ihalainen, Johan, Ruotipojan Runo. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto, A1185.

Kauppi, Johannes, Selostus Elämästäni. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kirjallisuusarkisto, A1361.

Pynninen, Johan. Elämäkertomus. Turun yliopiston kirjasto, käsikirjoitusosasto.

Tanholin, Juho. Kansanrunoilija J Tanholin’in elämä. Omia runoja. SKS:n kirjallisuusarkisto, B1717.

Yrjö Koskelaisen arkisto. Helsingin yliopiston kirjaston käsikirjoitusosasto.

Julkaistut elämäkerrat

Ahlsman, Jacob 1856. Totuuden Lauseita. Sanomia Turusta 15.7.1856 ja 2.9.1856.

Ihalainen, Johan 1962. Omaelämäkertaruno. Teoksessa Juhana Ihalaisen runoja. Toim. Vihtori Laurila. Rautalampi: Peuran museosäätiö, 22–28.

- Karjalainen, August 1911. Kuuluisan keksijän, vankilaan elinkaudeksi tuomitun August Karjalaisen elämäkerta itsensä kertoma. [Tekijä.]
- Karjalainen, Olli 1889. Kulkuruno. Teoksessa Kahdeksantoista runoniekkää. [Toim. Kustavi Grotenfelt]. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kauppinen, Heikki 2002a. Sitä myöten on laulut kuin on linnutkin. Teoksessa Makkonen, Anna (toim.), Karheita kertomuksia. Itseoppineiden omaelämäkertoja 1800-luvun Suomesta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 255–256.
- Kauppinen, Heikki 2002b. Kauppi-Heikin totellinen elämäkerta. Teoksessa Karheita kertomuksia, 257–268.
- Koskelainen, Aatu 1918. Leivän ja seikkailun haussa. Hämäläisen mökinpojan tarina. Porvoo: Werner Söderström.
- Kujala, Juho 1911. Pirttimäen Antti. Elämäkerrallinen tosikuvaus. Tekijä.
- Tanholin, Juho 1920. Kansanrunoilija J. Tanholin itseänsä kuvaamana. Keskisuomalainen 3.11.1920.

Internet-lähteet

- Kalemaa, Kalevi, Juho Kujala. Kansallisbiografia-artikkeli, julkaistu 13.10.2004. [www-lähde]. <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/2907/>> (Luettu 12.2.2015).
- Tyynilä, Markku, Ernst Albert Forssell. Kansallisbiografia-artikkeli, julkaistu 8.6.2004, päivitetty 8.2.2008 [www-lähde] <<http://www.kansallisbiografia.fi/kb/artikkeli/4563/>> (Luettu 1.10.2016).

Muu aikalaikirjallisuus

- A. M. 1909. Yleisöltä. Pieni huomautus toveri Kujalalle. Työläinen 10.12.1909.

Kirjallisuus

- Anttila, Aarne 1985. Elias Lönnrot. Elämä ja toiminta. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Havu, I. 1925. Kauppi-Heikki. Elämäkerrallis-kirjallinen tutkimus. Porvoo: WSOY.
- Heino, Ulla 1989. Se tavallinen tarina eli langennut nainen 19. vuosisadan alun länsisuomalaisessa maalaisyhteisössä. Teoksessa Eero Kuparinen (toim.), Työ tekijäänsä kiittää. Pentti Virrankoski 60 vuotta 20.6.1989. Turun Historiallinen Arkisto 44. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys, 202–222.
- Hemmer, Ragnar 1967. Suomen oikeushistorian oppikirja II. Perheoikeuden, perintöoikeuden ja testamenttioikeuden historia. Helsinki: WSOY.
- Häggman, Kai 2001. Piispankadulta Bulevardille. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö 1878–1939.
- Kauranen, Kaisa 2013. Mitä ja miksi kansa kirjoitti. Teoksessa Laitinen, Lea & Mikkola, Kati (toim.), Kynällä kyntäjät. Kansan kirjallistuminen 1800-luvun Suomessa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 19–54.
- Koskivirta, Anu 2015. Aviottomat äidit ja lapsisurmat autonomian ajan alkupuolella n. 1810–1860. Genos 86:3, 163–174.
- Kuisma Tuija & Kuisma, Risto 2006. Arkea ja aatetta Laukkoskella. Pornaisten Laukkosken Työväenyhdistys 1904–2006. Pornainen: Pornaisten Laukkosken Työväenyhdistys.
- Kuismin, Anna 2013a. Päiväkirjat ja omaelämäkerrat. Aikain muistot ja kokemusten koulut. Teoksessa Kynällä kyntäjät, 60–97.

- Kuismin, Anna 2013b. Rahvaan runot. Taas tuli kynälle kyyti. Teoksessa Kynällä kyntäjät, 185–214.
- Kuismin, Anna 2014. Kiertokoulun ja kansakoulun välissä – Jacob Ahlsmanin kutsumus ja kriisi. *Kasvatus & Aika* 2/2014. [www-lähde] < http://www.kasvatus-ja-aika.fi/site/?lan=1&page_id=626 > (Luettu 2.5.2015). Laurila, Vihtori 1962. Alkusanat & Selityksiä julkaistuihin teksteihin. Teoksessa Laurila, Vihtori (toim.), Juhana Ihalaisen runoja. Rautalampi: Peuran museosäätiö, 5–21, 173–204.
- Lempiäinen, Pentti 1969. Lapsensynnyttäjien ja morsianten kirkkoonotto. Helsinki: Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 81.
- Lindgren, Susanna 2012. ”Kirkottomaton akka on kuin avonainen veräjä.” Kirkottaminen ja valta modernisoituvassa Suomessa. Historian pro gradu -tutkielma. Tampere: Yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden yksikkö, Tampereen yliopisto. [www-lähde] < <https://tam-pub.uta.fi/bitstream/handle/10024/84052/gradu06277.pdf?sequence=1> > (Luettu 15.8.2016).
- Miettinen, Tiina 2012. Ihanteista irrallaan. Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Acta Universitatis Tamperensis 1756. Tampere: Tampere University Press.
- Möttönen, Markku 2005. Juho Tanholin. Muuan alhainen kansanrunoilija. Viitasaari. Juhon kynäpiiri.
- Paikkala, Sirkka 2004. Se tavallinen Virtanen. Suomalaisen sukunimikäytännön modernisoituminen 1850-luvulta vuoteen 1921. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palmgren, Raoul 1966. Joukkosydän. Vanhan työväenliikkeemme kaunokirjallisuus II. Porvoo: WSOY.
- Pulma, Panu, Kerjuuluvasta perhekuntoutukseen. Teoksessa Pulma, Panu (toim.) 1987. Suomen lastensuojelun historia. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto, 7–264.
- Pylväs, Ritva-Elina. Naisten seksuaalinen emansipaatio. Aviottomat äidit Ylivieskassa 1870–1899. Suomen ja Skandinavian kirkkohistorian pro gradu -tutkielma, Helsingin yliopisto.
- Pynnisen perintö. Kirjastoliikkeen varhaishistoriaa. Toim. Suomen Kirjastoseura. Helsinki: Otava. Rantala, Päivi 2010: Äiti ei hänestä pitänyt mitään huolta. Naistutkimus 23 (2), 6–16.
- Raussi, Eljas 1966. Virolahden kansanelämää 1840-luvulla. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Saarimäki, Pasi 2010. Naimisen normit, käytännöt ja konfliktit. Esiaviollinen ja aviollinen seksuaalisuus 1800-luvun lopun keskisuomalaisella maaseudulla. Jyväskylän yliopisto.
- Saarimäki, Pasi 2012. Aviottoman raskauden ongelma 1800-luvun lopun sisäsuomalaisissa maaseutuyhteisöissä. Teoksessa Saarimäki, Pasi, Hytönen, Kirsi-Maria & Niskanen, Heli (toim.), Lapsi matkalla maailmaan. Historiallisia ja kulttuurisia näkökulmia syntymään. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 157–193.
- Saarimäki, Pasi 2015. Aviottoman lapsen elatusoikeudenkäynnit 1800-luvun lopun ja 1920-luvun alun keskisuomalaisella maaseudulla. *Genos* 86:3, 130–137.
- Savolainen, Ulla 2005, ”Sellaista se elämä on, kun luvatta maailmaan tulee.” Elämä aviottomana lapsena naisten omaelämäkertojen valossa. Folkloristiikan proseminaaritutkielma, Helsingin yliopisto.

- Siikala, Anna-Leena 1997. Oliko savolaisilla tunteita? Jyrki Pöysä & Anna-Leena Siikala (toim.), *Amor, genus & familia*. Kirjoituksia kansanperinteestä. *Elektroloristi* 4 (1). [www-lähde] < http://www.elore.fi/arkisto/1_97/sis197.html > (Luettu 2.1.2015).
- Soikkeli, Kaarlo 1917: Jacob Ahlsman. Länsi-Uudenmaan Kansanopiston toimintakertomus 1897–1917. Opiston kaksikymmenvuotisen toiminnan johdosta julkaisi opiston toveriliitto, 35–45.
- Timonen, Senni 2004. Minä, tila, tunne. Näkökulmia kalevalamittaiseen kansanlyriikkaan. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Uotila, Merja 2015. Aviottomana syntyneen pojan tie käsityöläiseksi 1800-luvun alkupuoliskolla. *Genos* 4, 194–204.

FT Anna Kuusmin on yleisen kirjallisuustieteen ja kotimaisen kirjallisuuden dosentti Helsingin yliopistossa.